

УДК 726.1.05(477)"19/20"

DOI <https://doi.org/10.15407/nz2024.05.1085>

ТРАДИЦІЙНІСТЬ ФОРМ БАНЕВИХ ЗАВЕРШЕНЬ ЦЕРКОВ УКРАЇНСЬКОГО АРХІТЕКТУРНОГО МОДЕРНУ ТА ЇХНЄ НОВАТОРСЬКЕ ВИРАЖЕННЯ В СУЧАСНОМУ ХРАМОБУДУВАННІ

Ростислав ГНІДЕЦЬ

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-1351-4986>

кандидат архітектури, доцент,

Національний університет «Львівська політехніка»,

кафедра архітектури та реставрації,

вул. С. Бандери, 12, 79013, Львів, Україна,

e-mail: rostyslav.b.hnidets@lpnu.ua

Розглядаються питання формування баневих завершень церковних будівель, їхні типологічні та конструктивно-просторові різновиди, що впливають на тектонічні особливості в українському храмобудуванні. Оскільки баня стала квінтесенцією висотного розвитку в українській церковній архітектурі, то саме вона є тим креативним чинником, завдяки якому будівничі храмів українського архітектурного модерну творили насправді досконалі взірці українського храму. Метою цього дослідження є виявлення закономірностей формування баневих завершень храмових будівель, які стали притаманною особливістю архітектури української церкви, формування стилістики цих звершень у церковних будівлях українського архітектурного модерну на підґрунті архітектурно-будівельної традиції та їх проявлення в сучасних українських храмах та храмобудуванні загалом.

Хронологічні межі дослідження — кін. XIX ст. — 20—30-ті рр. XX ст. Зауважується також, що будівлі цього періоду відзначалися особливою гармонійністю, масштабністю та пропорційною довершеністю стосовно навколишньої забудови та місцевості. Зведені в містах та містечках, вони ніколи не справляли враження масивної брили, перевантаженої чи пересиченої домінантами, як це можемо спостерігати в деяких сучасних будівлях храмів.

Методологія розвідки ґрунтується на загальнонаукових методологічних принципах та основних вимогах, які ставляться щодо праць етнологічного спрямування.

Ключові слова: закономірності формування, баневі завершення, архітектурно-будівельна традиція, український архітектурний модерн, трансформація, сучасне храмобудування.

Rostyslav HNISETS

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-1351-4986>

PhD, Associate professor of the Department of Architecture and Conservation,

Lviv Polytechnic National University,

12, Bandery street, 79013, Lviv, Ukraine,

e-mail: rostyslav.b.hnidets@lpnu.ua

THE TRADITIONAL FORMS OF THE DOMICAL COMPLETION TO CHURCHS OF UKRAINIAN ARCHITECTURE MODERN STYLE AND THEIR INNOVATIVE EXPRESSION TO THE CONTEMPORARY TEMPLE BUILDING

To consideration the problems of forming the domical completion of the church buildings, their typological and spatial construction varieties that have an influence on the tectonics spatial features in Ukrainian temple buildings. Form, construction and space it's so much the main means of forming each architectural building and specifically sacral, that is the church. To be since the domes make stand up the accomplished to the high-altitude development in Ukrainian church architecture, the builders of the temples of Ukrainian architectural modern style have made in reality the perfect examples of Ukrainian temple.

The purpose of this research is to identify the regularities of the formation of the bane endings of temple buildings, which have become an inherent feature of the architecture of the Ukrainian church, the formation of the stylistics of these achievements in the church buildings of the Ukrainian architectural modernism on the basis of the architectural and building tradition, and their manifestation in modern Ukrainian temples and temple construction in general.

We can observe that the church building of this period (end XIX c. — 20—30-th years XX c.) differ from the special harmony scale and proportional perfection to concerning of the neighbouring building and locality. Then constructed in towns and small towns or villages, they were never the appearance of massive block, overloaded of dominants and accents, that we must observe for some contemporary temple buildings. Their builders-architects can be able to seek out the optimal to the harmony scale and proportional and perfect make use the place and landscape of the territory for building. Their domical completion of all temple buildings make up only to confirmation of their spatial and architectural decision. Also the contemporary forms of domical completion and the bring nearly to the traditional of their expression that as to modern features to forming domes in the structure of contemporary tendency towards the temple buildings.

The intelligence methodology is based on general scientific methodological principles and the main requirements for works of ethnological direction.

Keywords: forming regularity, dome, domical completion, architecture and constructive tradition, Ukrainian architecture modern style, transformation, identity, contemporary temple building.

Вступ. Українська церковна архітектура, її традиції вираження та особливості формування, залишається вдячною темою для наукових досліджень та розвідок у тенденціях її розвитку, типологічного розмаїття, традиції та національної ідентичності як виразників тяглості існування і розвою на усій території України в її сучасних кордонах та на етнографічних територіях проживання українців і закордоння їхнього перебування. Також з'являються дослідження, що виявляють певні тенденції і генезу розвитку як дерев'яних, так і мурованих церков у традиційних та новаторських особливостях їх формування та побудови. Цій тематиці присвячені дослідницькі праці та розвідки таких науковців та архітекторів, як: В. Щербаківський, Г. Павлудький, М. Драган, В. Січинський, Т. Обмінський, Ю.С. Асєєв, В.В. Вечерський, Г.Н. Логвин, Vuxton D., Р. Жук, В. Слободян, Г. Шевцова, Ю. Устинович, Ол. Нога, Р. Гнідець, М. Яців, Ю. Криворучко, Я. Тарас та деякі інші. Проте особливості формування баневих завершень церков, їхнє формальне вираження у просторовій тектоніці храмів та сучасні тенденції їх вираження дослідженні ще недостатньо.

Метою цього дослідження є виявлення закономірностей формування баневих завершень храмових будівель, які стали притаманною особливістю архітектури української церкви, формування стилістики цих звершень у церковних будівлях українського архітектурного модерну на підґрунті архітектурно-будівельної традиції та їх проявлення в сучасних українських храмах та храмобудуванні загалом.

Форма, конструкція та простір є тими головними чинниками, які формують кожну архітектурну будівлю, і, зокрема, сакральну, якою є церква. Це одним вирішальним компонентом в архітектурі храмів є їхнє баневе завершення у формальному, зовнішньому вираженні. Адже саме завершення бань церков творили і творять той неповторний, домінантно-акцентуючий засіб виразності, що також є вираженням їх архітектурно-типологічної та стилістичної різноманітності у формотворчій традиції українського храмобудування. І саме церкви українського архітектурного модерну, як *предмет нашого дослідження*, найповніше увібрали всю сукупність надбань у виявленні традиції формування образу, форми і простору українських храмів. Адже в них будівничі, а серед них такі відомі архітектори,

як: І. та Л. Левинські, В. і Є. Нагірні, Ол. Пежанський, Ол. Лушпинський, Р. Грицай, С. Тимошенко, В. Січинський, Т. Обмінський та інші, зуміли використати і творчо інтерпретувати багатючий стилістичний та типологічний матеріал українських храмових будівель, зокрема у формах їхніх баневих завершень. Цей період є, на жаль, ще недостатньо вивчений, а він, фактично, став завершальним творчим етапом розвитку архітектури української церкви у працях її будівничих, і який був припинений у 30—40-х рр. минулого століття. Саме у ньому необхідно шукати сучасним архітекторам інспірацій та продовжувати пошуки і реалізацію сучасної візії українського храму і його баневих завершень [1, с. 93—117; 2, с. 341—360; 3, с. 116—195; 4, с. 122—138; 5, с. 79—88; 6, с. 77—91].

Методологія нашої розвідки ґрунтується на загальнонаукових методологічних принципах та основних вимогах, які ставляться щодо праць етнологічного спрямування.

Основна частина. Три головні архітектурно-будівельні періоди, а саме: Княжа доба, доба Ренесансу та Бароко стають найвиразнішими щодо багатства і розмаїття форм та стилістики баневих завершень українських храмів, як і просторово-обсягових їх вирішень. Вже починаючи від Княжої доби (Руси-України) архітектура церков вирізнялася різновидами баневих завершень, зокрема в архітектонічних вирішеннях однобаневих храмів як найпоширеніших, п'ятибаневих і рідше три- чи семибаневих, з меншими двома завершеннями над західними кутами обсягами. Пірамідальність структури зовнішніх і внутрішніх просторів, як і шоломовидні завершення бань, іноді з виразним видовженням догори, або децю пологішими рисами, як також пірамідально-наметові завершення для дерев'яних церков, стають вирішальними особливостями українського храмобудування цього часу. До них належать: собор Успіння Пресвятої Богородиці у Володимирі, 1160 р.; церква Параскеви-П'ятниці в Чернігові, кін. XII ст.; церква св. Василя Великого в Овручі, бл. 1190-х рр. та інші. У розвитку триванної хрещато-баневої структури церковної будівлі українськими будівничими був обраний не тип константинопольського храму на «чотирьох опорах», а варіант хрещато-баневої структури з однорідними підбаневими стовпами, який розвинувся в церковній архітектурі Вірменії та Грузії.

Ця структура робила можливим збільшувати розміри хрещато-баневої частини як в плані, так і у висоту, а завдяки підбаневим опорам та опорним лукам влаштовувати центральний підбаневий квадрат фактично будь-якої величини, не порушуючи при цьому цілісність обсягово-просторової структури всієї храмової будівлі [7, с. 326—332; 8, с. 100—173; 9, с. 33—51; 10, с. 288—296; 11, с. 105—141].

Наступним періодом стилістичного розвитку української церковної архітектури стає доба Ренесансу-Відродження, який творчо використовує класичну спадщину у поєднанні з особливостями національних здобутків, стаючи взірцем розвитку власних українських рис для храмобудування цієї доби. У церковному будівництві існують взаємовпливи дерев'яних та мурованих будівель, де тридільність планувальної структури — відповідник тризрубності — є традиційною для тогочасної церковної архітектури, яка завершувалася однією, трьома та рідше п'ятьма банями. З'явлення над баневими завершеннями світлового ліхтаря (його використання як завершення баневих просторів відоме вже від XI—XII ст. в баптистеріях Флоренції та Пізи) має декілька передумов, що сприяли його виникненню як архітектонічного та конструктивно-будівельного компонента простору. Це, зокрема, підкреслення доземного (вертикального) акцентування самого силуету та структурності всього баневого обсягу храмової будівлі, як і додаткового освітлення підбаневого простору і самої бані зсередини. Також існували конструктивні переваги при його спорудженні з огляду кліматичних особливостей території України, зокрема частих опадів у вигляді дощу та снігу або значних температурних коливань. А для баневих конструкцій із суміщеним покриттям це має неабияке значення щодо питання конденсату, теплового режиму та збереженості мальовидел зсередини. Розділення дахових конструкцій та склепінчастого перекриття в мурованих та дерев'яних церквах сприяло збереженню їх від замокання та давало змогу періодично оглядати конструкції. Розподіл перекриття і покриття баневих та склепінчастих конструкцій значно зменшив навантаження на перші, полегшив несучі конструктиви та зменшив їхні розміри [12, с. 378—388; 13; 14, с. 177—194]. Отож, найчастіше спостерігаємо в архітектурі ренесансових храмів України (як мурованих, так і в дерев'яних взірцях) тридільну пла-

нувальну структуру, рідше тринавну-базилікальну чи хрещату, що завершуються одним, трьома та інколи п'ятьма банями. А щодо баневих форм завершення підбаневих просторів, то найчастіше вживаними були такі, як: півсферичні; гранчасті; з одним чи кількома приступами-заломами та видовжені дуги; пірамідальні тощо. Зокрема їх зустрічаємо в таких церковних будівлях: церкві Успіння Пресвятої Богородиці та каплиці Трьох Святителів у Львові, 1591—1629 рр., каплиці Боїмів у Львові 1609—1615 рр., церкві Покрови Пресвятої Богородиці в Низькиничках на Волині, 1653 р., церкві св. Михаїла в Кутах на Івано-Франківщині, 1697, церкві Собору Пресвятої Богородиці в Поморянах, 1690 р. та церкві св. Миколая в Підгірцях на Львівщині, 1720 р., храм св. Лаврентія в м. Жовкві на Львівщині, 1606—1616 рр.

Саме в архітектурі храмів з висотно розкритим простором найповніше втілювалося уявлення українців про піднесено прекрасне та небесне. Це відповідало ментальності нашого народу, його високому пориванню до духовності та віри у Бога. І ця архітектура засвідчувала тісне поєднання сучасного з минулим. Піднесення в духовному, культурному і державницькому житті українців збіглося з такими самими явищами в європейській культурі бароко, яка своїми естетичними засадами-тріумфальністю, драматизмом та мальовничістю — співзвучні їхнім уявленням. Ось чому західноєвропейські форми бароко так природно і органічно злилися з автохтонними (українськими. — *Прим. авт.*), витворивши власний стиль, що отримав назву українського (козацького) бароко [15, с. 143—148; 16, с. 6—11; 17, с. 58—63]. Українські храми з вежоподібними верхами мають висотне розкриття внутрішнього простору. Святковість і урочистість в них досягається не тільки фізичними розмірами і масою, а винятково архітектурно-мистецькими засобами — пропорційним ладом, порівнянням окремих частин композиції, цілого та деталей. Барокові церкви в баневих завершеннях із приступами (заломами) з інженерно-конструктивного боку не мають аналогій у світовій архітектурі. Якщо в європейській мурованій архітектурі зникли ознаки впливу дерев'яних їх відповідників, то в Україні, навпаки, засіб побудови планувально-просторових структур дерев'яних храмів істотно впливав на формування типів мурованих

Іл. 1. а) Церква св. Успіння Богородиці та каплиця Трьох Святителів у Львові (1591—1629); б) собор св. Лаврентія в м. Жовкві (1606—1618)

церков з вежоподібними верхами. Вони групувалися, як і в дерев'яних взірцях по одній лінії в тридільних церковних будівлях чи навхрест, як у п'ятидільних (хрещатих) храмах. Одноверхі церкви найчастіше зводили на хрещатій планувальній основі, а у планувавальному вирішенні переважали гранчасті форми храмових просторів над рівнобічними (прямокутними), так і підбанники зустрічаються частіше гранчасті, аніж круглі (циліндричні) [18, с. 159—165; 19, с. 288—296; 20, с. 51—59].

Барокові будівлі храмів використовували тринавні типи храмів XII—XIII ст. (базилікально-го, планувавально-просторового устрою) та отримали більш пластичну виразність завдяки розвитку середньої головної нави, що і західноєвропейських храмах утворювала невеликий виступ-ризаліт. На західному фасаді влаштовувалися сходові вежі на хори та портал між ними (собор Св. Трійці в Черні-

гові, 1678—1695 рр. або собор св. Миколая Братського монастиря у Києві, 1630—1693 рр.). Щодо форм баневих завершень, то їхнє розмаїття вражає. Це сферично-кулясті й конічні форми, дещо плескаті із приступами (заломами) на сферичній, грушеподібній або пірамідальній формах. Ліхтарі як переважаче завершення зовнішніх баневих форм мають кулясте або класичне шоломоподібне, видовжене чи пірамідальне завершення, і як акцентування доземних (вертикальних) доміант храмової будівлі. Співвідношення баневих завершень у пропорційному і величинному значенні, як і незначна відхиленість їх осей до центру, давали відчуття оптично-зорової довершеності та геометричної кристалічної структури, яку необхідно розглядати з усіх боків і де кожен бік є головним та неповторним у своїй архітектонічній виразності. Це спостерігаємо у таких церковних будівлях, як: собор Преображення Господнього в Харкові, сер. XVIII ст., собор Хрестовоздвиженського монастиря у Полтаві, XVIII ст., собор Св. Трійці в Новоселиці (Новомосковську) на Дніпропетровщині, 1775—1778 рр., церква в с. Воронеж на Сумщині, 1776 р., церква Всіх Святих у Києво-Печерській Лаврі, 1698 р., церква св. Миколая Чудотворця в м. Новоград-Сіверському, 1747 р. тощо [21, с. 38—45; 22, с. 237—249; 23, с. 154—171] (іл. 1—2). Необхідно також наголосити на певні тенденції, що впроваджувалися, головню на підросійських теренах українських земель, які підлягали уніфікованим вимогам у планувавально-просторовому та тектонічному аспектах архітектури українських церков (кін. XVIII — поч. XIX ст.). І вирізняльним елементом яких була цибулястість завершень верхів, як і завершення дзвіниць високими наметовими верхами з таким же цибулястим наверхшям. Повністю усувалася грушеподібність баневих завершень та ліхтарів, що яскраво виражали українську питомість та ідентичність храмової будівлі [36, с. 172—191; 37, с. 299—313; 38, с. 51—54; 40, с. 18-27].

Український архітектурний модерн, мабуть, без перебільшення можна назвати відродженням української архітектурної традиції вже у новому столітті, коли широко використовується метал та залізобетон, які з технічно-будівельного боку допомагали будівничим в їх архітектурно-образних пошуках. Цей новий стиль розвивається в архітектурі українсько-

го храмобудування у двох напрямках. Перший з них був спрямований на використання і творчу інтерпретацію мистецьких традицій Київської Русі-України та Візантійсько-Балканського регіону, які були характерними і досить подібними у своєму вираженні як на Заході, так і на Сході України.

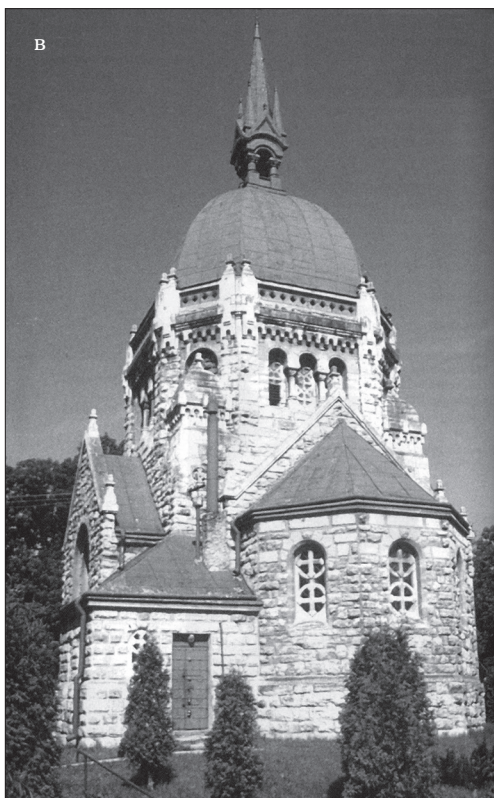
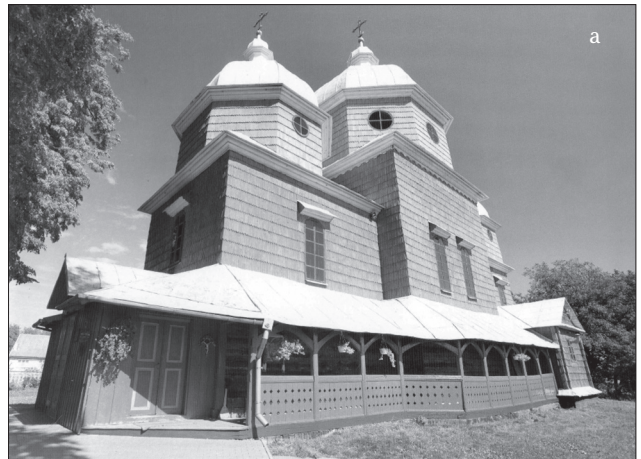
Другий напрямок взурався на творчій інтерпретації та використанню мотивів бойківської та гуцульської народної архітектури, як і архітектури українського бароко. Індустріальний поступ давав можливість використовувати металеві конструкції у вигляді несучих ферм як основи баневих конструктивів, а також бетон і залізобетон в несучих елементах бань, луків, опор-стовпів тощо. Це спонукало будівничих до новаторських пошуків форм та архітектурно-просторових та планувальних вирішень церков, які відображали традиційну напрямленість українського храмобудування.

Отож у планувальному заложенні церковні будівлі цього періоду (кін. XIX — I трет. XX ст.) ми знаходимо всі типи храмів, зокрема базилікальні, тринавні та тридільні, хрещаті, центричні та ротондальні. Водночас баневі простори, що над ними підносяться, у формальному вираженні відображають обриси, характерні для усіх перелічених періодів творення архітектури української церкви. Багатство цих завершень творилося завдяки використанню будівничими як несучого елемента, зовнішньої оболонки бані, металевих конструкцій кружин (кружал) та ферм (для опорних елементів колон, луків та несучих кілець підбанників використовується бетон та залізобетон), творячи певні імітації приступів-заломів чи накладанням однієї об'ємної форми на іншу, через певну кількість приступів [24, с. 341—360; 25, с. 79—88; 26, с. 12—20]. Як форми в баневих завершеннях використовуються шоломовидні, грушевидні, півсферичні, кулясті, пірамідально-наметові, з дещо пласкою або, навпаки, видовженою догори сферичними формами. Деякі з цих перелічених баневих формоутворень маємо можливість спостерігати також і в дерев'яній храмовій архітектурі, яка переважно ставала основою та взірцем для мурованих її відповідників. Ці форми баневих завершень спостерігаємо у таких будівлях, як: церкві Найсвятішого Серця Ісуса в Березці, 1931 р.; церкві Страдаючої Матері Божої в Бірчі, тепер РП., 1939 р. (зруйнована владою в 1950—1960-х рр.); церкві Успіння

Іл. 2. а) Церква Всіх Святих у Києво-Печерській Лаврі (1698); б) церква св. Миколи Чудотворця в м. Новограді Сіверському (1747)

Пресвятої Богородиці в Мразиці, 1929 р.; церкві в Михайлівцях на Закарпатті, 1935 р., церква Преображення Господнього, с. Люблинець Старий, Любачівщина, Польща, 1926 р., церква св. Арх. Михаїла м. Неслухів, Львівщина, 1896 р., церква Вознесіння Господнього на Старому Знесінні у Львові, 1897—1901 рр. та інші. Взірцями дерев'яних церков є храми: церкви в с. Климці, 1926 р., в с. Гребенові, 1928 р., у с. Верхньому Синьовидному, 1940-ві рр. чи церква Зіслання Святого Духа в с. Лінені Великій, 1905 р. (іл. 3).

Іл. 3. а) Церква св. Архистратига Михаїла в с. Неслухові (1896); б) церква Преображення Господнього в с. Люблинці Старому, Польща (1926); в) церква Вознесіння Господнього, Старе Знесіння, Львів (1897—1901)

відображали глибоку традиційність та розмаїття у їх втіленні. Оскільки баня стала квінтесенцією висотного розвитку українського храмубудування, то саме вона є тим креативним чинником, завдяки яким будівничі церков українського модерну творили насправді визначні та досконалі взірці українського храму. Необхідно також зауважити, що церковні будівлі цього періоду відзначалися особливою гармонійністю, масштабністю та пропорційною довершеністю стосовно навколишньої забудови та місцевості. Зведені в містах і містечках, вони ніколи не справляли враження масивної брили чи перевантаженої доміканти, як це спостерігається в архітектурі деяких сучасних храмів. Їх будівничі-архітектори змогли віднайти оптимальну пропорційність і гармонійність та вміло використати ландшафт та місце побудови. А баневе завершення у всіх церковних будівлях ставало лише утвердженням архітектурно-просторового їх вирішення.

Архітектура української церкви вражає своїми різновидами форм, конструктивних вирішень та стилістичного багатства, що розкриваються через особливості становлення баневих просторових структур, а це, зокрема: *Символьно-образні*, яких характер стосується не тільки планувального аспекту (дво- чи тридільні, у формі кола, восьмибічник бо хреста). Адже кожен з них несе у собі значне символічно-семантичне навантаження і відображає ту чи іншу основу побудови християнської святині як у сенсі символічного змісту, так і образу, форми та конструкції. Просторовий аспект формування

Необхідно зауважити, що українське храмубудування завжди дотримувалося засадничих принципів формування архітектоніки баневої просторової структури, через збереження символічно-образної виразності та єдності баневих структур з планувально-функціональним її вирішенням. А особливості формування образу і форми баневого завершення церков

українських храмів, а з ним також і банева структура у символічній формі та конструкції відіграє чи не найважливішу роль, оскільки з нею пов'язана і сутнісна роль християнської святині — акумулювати просторове її прагнення догори, наповнювати світлом з небес, акцентуючи увагу вірних на головних літургійних діях, що у цьому підбаневому просторі здійснюються. Конструктивне вирішення церковної будівлі є не тільки засобом матеріального втілення просторової концепції баневого храму, а й чинником його творення, оскільки банева структура утворюється на несучій основі квадрата, кола чи восьмибічника як за допомогою опор-стовпів, так і в безстовпному варіанті, з опиранням безпосередньо на зовнішні стіни. Форми несучої основи та спосіб опирання також мають своє символічно-семантичне вираження, почергово символізуючи землю або небесну безконечність та вічність у їх єдності на дорозі людського Спасіння. Банева форма як вираження Неба та Небесного світла, що сходить з гори, акцентує не тільки центральну частину храму, а й його бічні та кутові компартименти у хрещатих, хрещато-баневих та тридільних просторових вирішеннях.

Просторово-тектонічний аспект стосується передовсім взаємозалежності та гармонійного співвідношення між простором, конструкцією і формою як баневої структури, так і цілого об'єму храму. Центральність та пірамідальність простежується у внутрішньому і зовнішньому просторах церковної будівлі, а її висотна напрямленість твориться всією структурою храму, зокрема її баневою акцентацією. Конструктивне вирішення, яке стисло пов'язане з формою просторових компонентів і бані зокрема, теж відіграє значну формотворчу функцію. Підпорні луки чи лукові вирізи-просвіти в мурованих та дерев'яних храмах, крім виключно конструктивних властивостей, несучих і розподілюючих зусилля елементів баневої конструкції, виконують ще й об'єднувачу функцію поєднання просторових компонентів святині в один цілісний простір. Світло, яке потрапляє з підбанника та вівтаря, теж виконує свою архітектонічну, символічну та світлотехнічну функції. Воно творить вертикальну світлову вісь, а разом з головною віссю схід-захід утворює світловий просторовий хрест, фіксуючи також з віссю північ-південь семивимірний сакральний простір святині-храму (довжина, ширина,

висота та глибина), де в центрі є Творець-Спаситель Ісус Христос — податель Світла і Божої Благодаті. Ось чому гармонія тектоніки та простору, у формотворчому аспекті, а саме особливістю становлення баневої просторової структури у християнських храмах. Засади творення храмових будівель, які виражають певні територіальні і національні особливості та відмінності їх формування, виявляються у *етно-історичному* підґрунті. Вони характеризуються як місцевими архітектурно-будівельними школами і традиціями, так і певними відмінностями кліматичних чи геологічних умов, тієї чи іншої території їх побудови. Це, зокрема, стосується території із сейсмічними зонами, пануючими вітрами тощо. Терени України є характерним взірцем, де найяскравіше простежуються *територіально-регіональні* особливості та відмінності у формуванні храмових будівель як з погляду територій і їх відмінностей, так і регіональних рис та типів [27, с. 393—404; 28, с. 113—125; 29, с. 18—23; 30, с. 122—131; 43, с. 237—259; 44, с. 16—44].

Сучасне храмове будівництво доволі плідно користується досягненнями попередніх епох і, зокрема, періоду українського модерну, для якого, як ми вже зазначали вище, характерним є достатньо багате баневе вираження у формотворчому аспекті. Ці форми інколи копіюють формально, а інколи творчо інтерпретуються. Ми маємо також приклади вже сучасного, новаторського підходу, за яким формотворчо вирішується баневий компонент тектонічної досконалості. Це засвідчують такі ось приклади будівель українських церков чи церков східної традиції закордоном. І, зокрема: семінарська церква Святого Духа в Львівській Духовній семінарії на Хуторівці у Львові, 2003—2005 рр.; церква Божого Тіла в Брюховичах поблизу Львова, 1992—1997 рр.; церква Вознесіння Господнього у Львові, 1993—2000 рр.; церква св. Апостола Петра в Тернополі; церква Преображення Господнього в Івано-Франківську чи церква св. Володимири і Ольги у Львові; монастирська церква св. Василя Великого у Києві. Ці перелічені взірці яскраво презентують творчу інтерпретацію традиційних баневих завершень храмів українського архітектурного модерну і їх новаційне втілення в сучасних храмових будівлях. До іншого переліку відносимо такі храми, як: церква біля будинку емеритів в Торонто, Канада; церква

Іл. 4. а) Церква св. Петра в м. Тернополі (1997—2005); б) церква Вознесіння Господнього в м. Львові (1993—2004); в) церква Воскресіння Господнього в м. Білому Стоці, Польща (1980—1990-ті рр.)

св. Стефана в Калгарі, Канада; церква св. Йосифа в Чикаго, США; храм Воскресіння Господнього в Білостоці — Сонячний Стік, РП, 1980—1990-ті рр. чи церква Преображення Господнього в Білостоці, РП. Тут представлено формування баневих завершень храмів як певні асоціативні вираження, проте їхнє матеріально-образне втілення сакральної суті не

повинно бути лише асоціативним сприйняттям автора та усунення традиційних начал образності та виразності. Адже Сакрум існує реально і не є асоціативним продуктом чиєїсь суб'єктивності [31, с. 265—281; 32, с. 186—191; 33, с. 2—5; 34, с. 2—6; 35, с. 34—66] (іл. 4).

Висновки. Проглядаються, фактично, найбільш проявлені тенденції у образному і пластичному вираженні архітектури храму і його баневого завершення як головних компонентів у формуванні та акцентуванні просторової доміанти та духовно-ідейного наповнення. Це стосувалося як вираження образу церкви і його завершення у Княжу добу чи у періоді Ренесансу, Бароко. Ці ж просторові акценти також проявляються вже у сучасну добу, починаючи від Українського архітектурного модерну по теперішній час, коли сучасність та асоціативність в образі та формі дещо відходить від традиції та новаторства у ньому. Отож, сучасним будівничим церков необхідно переймати досвід своїх попередників і творити храмову будівлю, що гармонійно вписується у навколишній ландшафт і забудову, формуючи простір як сукупність оптимальної композиції, масштабності, співрозмірності архітектоніки та обсягово-просторового вирішення. Цього досягають також у формальному вираженні й баневими завершеннями храмових будівель, які повинні не тільки бути тектонічно і просторово досконаліми, але й нести у собі певну архітектурно-національну виразність і питомість, в яких виразно прочитуються традиції та новаторство сучасної доби та української ідентичності. Адже вони фіксують образ міст та містечок у духовно-культурному їх розвитку і символіно-сакральній виразності та сутності [39, с. 59—66; 41, с. 46—60; 42, с. 175—244].

1. 100 церков Нагірних. Частина друга. Церкви Євгена Нагірного. Авт.-упор. Х. Лев, В. Слободян, Н. Філевич. Львів, 2015. 132 с.: іл.
2. Гнідець Р. Особливості баневої структури в церквах Галичини XIX — 20—30-х рр. XX ст. та їх сучасне втілення в храмовому будівництві. *Записки НТШ*. Львів: Видавничий комплекс НТШ, 2001. Том ССХ-ЛІ: Праці комісії архітектури та містобудування. С. 341—360.
3. Тимошенко Сергій. *Повернення*. За наук. ред. О. Михайлишин. Харків: Раритети України, 2021. 288 с.; іл.
4. Галишич Р. *Українська церковна архітектура: монументально декоративне мистецтво зарубіжжя*. Львів: Сполом, 2002. 336 с.: іл.
5. Слободян В. Сакральні споруди архітектура Романа Грицяя. *Вісник Інст-ту «Укрзахідпроектреставрація»*. Число 3. Львів: Інст-т «Укрзахідпроектреставрація», 2003. С. 79—88.
6. Нога О. *Український стиль в церковному мистецтві Галичини XIX — початку XX ст.* Львів: Українські технології; Фабрика Івана Левинського, 1999. 160 с.
7. Гнідець Р.Б. Конструктивні особливості хрестово-баневої структури українських церков Княжої доби (X—XIII ст.). *Вісник НУ «Львівська політехніка». Архітектура*. № 410. Львів: Львівська політехніка, 2000. С. 326—332.
8. *Історія української архітектури*. Ю.С.Асеев, В.В.Вечерський, О.М.Годованюк. За ред. В.І.Тимофійенка. Київ: Техніка, 2003. С. 100—173.
9. Логвин Н. Хрестово-банні храми Стародавнього Києва в контексті середньовічної східнохристиянської традиції. *Архітектурна спадщина України*. За ред. В.І.Тимофійенка. Київ, 1997. С. 51—59.
10. Логвин Г.Н. *По Україні: Стародавні мистецькі пам'ятки*. Київ: Мистецтво, 1968. С. 288—296.
11. Павлуцький Г. Дерев'яні та муровані храми України. Передм. А.О.Пучкова; додатки В.В.Вечерського; перекл. О.В.Ушкалова; упор. О.О.Савчук. Харків: Вид-ць О.Савчук, 2017. 214 с.: іл.
12. Тимофійенко В.І. *Історія української архітектури*. Київ: Техніка, 2003. С. 358—388.
13. Щербаківський В. Дерев'яні церкви на Україні та їх типи. *Вид-во НТШ*. Львів, 1903. 23 с.
14. Buxston D. *The wooden churches of eastern Europe: Introductory survey*. Cambridge: Cambridge University Press. P. 193—196.
15. Гнідець Р. Особливості баневих просторів храмів в архітектурі Львівського собору св. Юра. *Київська церква. Альманах християнської думки*. Київ; Львів: Провінція оо. Василян «Найсвятішого Спасителя в Україні», 2001. № 1 (12). С. 143—148.
16. Логвин Г. Стильові особливості архітектури й монументального мистецтва українського бароко. *Архітектурна спадщина України*. За ред. В.І.Тимофійенка. Київ, 1997. С. 51—59.
17. Таранущенко С.А. Народні елементи в монументальній мурованій архітектурі XVII—XVIII ст. на Слобожанщині. *Пам'ятки архітектури*. Київ, 1992. № 1—2. С. 58—83.
18. Гнідець Р. Особливості формування архітектури українських церков в аспекті розвитку їх баневих структур. *Вісник ЛДАУ*. № 4. Архітектура і сільськогосподарське будівництво. Львів, 2003. С. 143—148.
19. Цапенко М.П. *Архітектура Левобережної України XVII—XVIII вв.* Москва, 1967. С. 154—171.
20. Залозецький В. Готичні і барокові церкви в Карпатських краях. *Вісник Інст-ту «Укрзахідпроектреставрація»*. Львів: Інст-т «Укрзахідпроектреставрація», 2003. Число 13. С. 177—231.
21. Жук Р. Ритмічні особливості української церковної архітектури. *Пам'ятки України*. Київ, 1991. № 4. С. 38—45.
22. Слободян В. Архітектор Лев Левитський. *Вісник Інст-ту «Укрзахідпроектреставрація»*. Число 15. Львів: Інст-т «Укрзахідпроектреставрація», 2005. С. 12—20.
23. Kurek J. *Sacrum i mentalność w kształtowaniu świątyn i kościoła wchodniego: Monografia*. Kraków: PKim. Kosciszki, 1997. S. 122—131.
24. Гнідець Р. Церковна архітектура України як середник формування духовно-сакрального простору. *Історія релігій в Україні. Науковий щорічник*. Львів: Логос; Львівський музей релігії, 2009. Книга 2. С. 398—404.
25. *Українська церковна архітектура: монументальне декоративне мистецтво зарубіжжя*. За редакцією Р.Галишича. Львів: Сполом, 2002. С. 188—295.
26. Сирохман М. Дерев'яні церкви та дзвіниці Закарпаття. *Науково-популярне видання*. Словаків; Україна, 2016. 188 с.
27. Гнідець Р.Б. Дерев'яне храмобудування України: збереження традиції та сучасність. *Будівництво України. Науково-виробничий журнал*. Київ: Укрархбудінформ, 2008. № 8. С. 26—32.
28. Гнідець Р. *Архітектура українських церков. Конструкція і форма*. Львів: Львівська політехніка, 2009. 144 с. (Навч. посібник. 2-ге вид., виправлене і доповнене).
29. Гнідець Р. Зміст та форма як вираження суті сакрального простору в храмобудуванні України. *Вісник НУ «Львівська політехніка». Архітектура*. Львів: Львівська політехніка, 2009. № 656. С. 18—23.
30. Hewryk T.D. *Masterpieces in woodhouse of workshop in Ukraine. The Ukrainian museum of New-York*. 1987. 112 р.
31. Гнідець Р. Баневий простір і його архітектурне вирішення в сучасних храмових будівлях. *Сучасні проблеми архітектури і містобудування: Науково-технічний збірник*. Відп. за ред. М.М.Дьомін. Київ: КНУБА, 2005. Вип. 14. С. 265—281.
32. Гнідець Р. Типологія і форма баневих завершень сучасних церков у просторі міста. *Вісник НУ «Львів-*

- ська політехніка», 2006. Архітектура. № 568. С. 186—191.
33. Гнідець Р.Б. Архітектура церкви: модерність традиції чи авангард. *Журнал Є. Архітектура, будівництво, інтер'єр, мистецтво*. Львів: Артсервіс, 2007. № 3. С. 2—5.
34. Усцінович Є. Між Сходом і Заходом: сучасна культова архітектура християнського пограниччя в Польщі. *Журнал Є. Архітектура, будівництво, інтер'єр, мистецтво*. Львів: Артсервіс, 2007. № 1—2. С. 2—6.
35. *Religious Architecture: Techniques & Architecture*. № 405. Paris, 1992—1993. P. 34—66.
36. *A+C/Art+Construction; Архітектура+структура. Сакральна архітектура*. Київ: Видавничий дім А+С, 2009. № 2—3. 250 с.
37. Гнідець Р. Традиція і сучасність в церковній архітектурі Львова. *Записки НТШ. Праці Комісії архітектури та містобудування*. Львів: Видавничий комплекс НТШ, 2008. Том ССLV. С. 299—313.
38. Гнідець Р.Б. Структурні компоненти формування церковного простору у храмовій архітектурі України. *Будівничий Галичини. Технічний науково-популярний журнал*. Львів: В-во ЛНАУ, 2015. С. 51—54.
39. Гнідець Р., Ясінський М. Нові дерев'яні церкви в структурі міських просторів Львова. *Вісник НУ «Львівська політехніка»*. Серія «Архітектура». Вип. 2. № 2. Львів: Львівська політехніка, 2020. С. 59—66.
40. Гнідець Р., Ясінський М. Український архітектурний модерн у творчості Івана Левитського. *Вісник НУ «Львівська політехніка»*. Серія «Архітектура». Вип. 3. № 2. Львів: Львівська політехніка, 2021. С. 18—27.
41. Гординський С. Сакральне мистецтво української діаспори. *Українське скральне мистецтво: традиції, сучасність, перспективи*. Львів: Свідчадо, 1994. С. 46—60.
42. Жук Р. Повнозначність і культура архітектури. *Записки НТШ. Праці Комісії мистецтвознавства*. Львів: Вид. комплекс НТШ, 1994. Том ССXXVII. С. 175—224 (перекл. з англ. М. Прокопович).
43. Таранущенко С.А. *Монументальна дерев'яна архітектура Лівобережної України*. Київ: Будівельник, 1976. С. 237—259.
44. Тарас Я. Сакральна дерев'яна архітектура України (X—XXI ст.). *Народознавчі зошити*. 2015. № 1. С. 16—44.
- ban Planning* (Vol. CCXLI, pp. 341—360). Lviv: NTSh [in Ukrainian].
- Tymoshenko, S., & Mychailyshyn, O. (Ed.). (2021). *Return*. Kharkiv: Raryety Ukrainy [in Ukrainian].
- Halyshch, R. (2002). *Ukrainian church architecture: monumental and decorative art abroad*. Lviv: Spolom [in Ukrainian].
- Slobodian, V. (2003). The sacral building architect Roman Hrytsai. *Visnyk «Ukrzachidproektrestavratsia»*, 3, 79—88 [in Ukrainian].
- Noha, O. (1999). Ukrainian style in churches art of Halychyna XIX — the early XX cc. Lviv: Ukrainian Technology; Fabryka Ivana Levynskogo [in Ukrainian].
- Hnidets, R.B. (2000). The construction features of cross-domical structure in Ukrainian churches of Prince's epoch (X—XIII century). *Visnyk Lviv Politechnic NU. Architecture*, 410, 326—332 [in Ukrainian].
- Asieyev, Yu.S., Vecherskyi, V.V., & Tymofiyenko, V.I. (Ed.). (2003). *The history of Ukrainian architectur* (Pp. 100—173). Kyiv: Technika [in Ukrainian].
- Lohvyn, N., & Tymofiyenko, V.I. (Ed.). (1997). The cross-domical temples of ancient Kyiv's in context of Middle Ages of Easter Christian traditions. *Architecture Heritage of Ukraine* (Pp. 51—59). Kyiv [in Ukrainian].
- Lohvyn, H.N. (1968). *Through the Ukraine: the monument to the past of art* (Pp. 288—296). Kyiv: Mystetstvo [in Ukrainian].
- Pavlytskyi, H. (2017). *Wooden and stone-build temples of Ukraine*. Kharkiv: O.O. Savchuk [in Ukrainian].
- Tymofienko, V.I. (2003). *History of Ukrainian architecture* (Pp. 358—388). Kyiv: Technika [in Ukrainian].
- Shcherbakivskiy, V. (1903). *The wooden churches on Ukraine and his types*. Lviv: NTSh [in Ukrainian].
- Buxton, D. *The wooden churches of eastern Europe: Antroductory survey* (Pp. 193—196). Cumbridge: Cembridge University Press.
- Hnidets, R. (2001). The features of domical spaces in architecture of Lviv's St. Georgian Cathedral. *Kyivan Church. The Almanac of Christian view*, 1—2, 143—148 [in Ukrainian].
- Lohvyn, H., & Tymofiyenko, B.I. (Ed.). (1997). The stylistic feature of architecture and monumental arts of Ukrainian baroque. *Architecture Heritage of Ukraine* (Pp. 51—59). Kyiv [in Ukrainian].
- Taranushchenko, S.A. (1992). The national elements in the monumental stone-build architecture XVII—XVIII cc. on Slobodjanshchyni. *Monument of Ukraine*, 1—2, 58—83 [in Ukrainian].
- Hnidets, R. (2003). The features of formation the architecture of Ukrainian churches in the aspect of the domical structure. *Visnyk LSAU. Architecture and agricultural building*, 4, 143—148 [in Ukrainian].
- Tsapenko, M.P. (1967). Architecture of Left Bank of Ukraine in XVII—XVIII cc. (Pp. 154—171). Moskva [in Russian].
- Zalozetsky, V. (1926). The Gothic and Baroque churches in Carpathian region. *Visnyk «Ukrzachidproektrestavratsia»*, 13, 177—231 [in Ukrainian].

REFERENCES

- Lev, Cr., Slobodian, V., & Filevych, N. (2015). *100 churches of Nahirnych. The churches of Evhen Nahirny* (Second part). Lviv [in Ukrainian].
- Hnidets, R. (2001). Peculiarities of the dome structure of Halychyna churches in the late 19th century — the early 20th century and their contemporary embodiment in church building. *Memoirs of the Shevchenko Scientific Society. The works of commission of Architecture and Ur-*

- Zuk, R. (1991). The rhythmical features of Ukrainian church architecture. *Monument of Ukraine*, 4, 38—45 [in Ukrainian].
- Slobodian, V. (2005). Architect Lev Levynsky. *Visnyk «Ukrzachidproektrestavratsia»*, 15, 12—20 [in Ukrainian].
- Kurek, J. (1997). *Sacrum i mentalnosc w ksztaltowaniu swiatyni kosciola wchodniego: Monografia* (Рр. 122—131). Krakow: PK im. Kosciuszki [in Polish].
- Hnidets, R. (2009). Ukrainian church architecture as a means of the formation the spiritual and sacred space. *History of religion in Ukraine. Scientific Year-book* (Book 2, pp. 398—404). Lviv: Logos [in Ukrainian].
- (2002). 25. *Ukrainian church architecture: monumental decorative art abroad* (Рр. 188—295). Edited by R. Galyshich. Lviv: Spolom [in Ukrainian].
- Syrokhman, M. (2016). *Wooden churches and bell towers of Transcarpathia. Scientific and popular issue*. Slovakia; Ukraine [in Ukrainian].
- Hnidets, R.B. (2008). The wooden temple building o Ukraine: preserving of tradition and modernity. *Building of Ukraine. Scientific and industrial journal. Ukrarchbudinform*, 8, 26—32 [in Ukrainian].
- Hnidets, R. (2009). *Architecture of Ukrainian churches. Construction and form*. Lviv: Lviv Politechnic [in Ukrainian].
- Hnidets, R. (2009). Contents and form as a express the main point of sacral space in the temple building of Ukraine. *Visnyk Lviv Politechnic NU. Architecture*, 656, 18—23 [in Ukrainian].
- Hevryk, T.D. (1987). Masterpieces in woodhouse of workshop in Ukraine. *The Ukrainian museum of New-York*.
- Hnidets, R. (2005). Domical space and his architecture decide in modern temple buildings. *The contemporary problems of architecture and urbanistic: Scieintific and technical collection* (Issue 14, pp. 265—281). Kyiv: KNUBA [in Ukrainian].
- Hnidets, R. (2006). Typologic and form of domical completion the modern churches in the urban space. *Visnyk Lviv Politechnic NU. Architecture*, 568, 186—191 [in Ukrainian].
- Hnidets, R.B. (2007). Architecture of church: modernity tradition or vanguard. *Ye Journal. Architecture, building, inside space and art*, 3, 2—5.
- Ustinovich, Ye. (2007). Beetwin the East and West: Contemporary cult architecture of Christianity border of Poland. *Ye Journal. Architecture, building, inside space and art*, 1—2, 2—6 [in Ukrainian].
- (1992—1993). *Religious Architecture: Techniques & Architecture*, 405, 34—66.
- (2009). A+C/Art+Construction; Architecture+structure. *Sacral Architecture*, 2—3 [in Ukrainian].
- Hnidets, R. (2008). Tradition and modernity in Lviv church architecture. *Memoirs of the Shevchenko Scientific Society. The works of commission of Architecture and Urban Planning* (Vol. CCLV, pp. 299—313). Lviv: NTSh in Ukrainian].
- Hnidets, R. (2015). The structure components to forming the space in the church to the temple architecture of Ukraine. *Dudivnychyj Halychyny. Technical scientific and popular journal* (Рр. 51—54). Lviv: LNAU [in Ukrainian].
- Hnidets, R., & Yasinskyi, M. (2020). The modern wooden temples in Lviv's structure of town spaciousness. *Visnyk Lviv Politechnik NU. Part «Architecture»*, 2 (Issue 2, pp. 59—66). Lviv: Lviv Politechnic [in Ukrainian].
- Hnidets, R., & Yasinskyi, M. (2021). Ukrainian architectural modern style in the works of Ivan Levinsky. *Visnyk Lviv Politechnic NU. Part «Architecture»*, 2 (Issue 3, pp. 18—27). Lviv: Lviv Politechnic [in Ukrainian].
- Hordynsky, S. (1994). Sacral art in Ukrainians of the foreigh countries. *Ukrainian sacral art: tradition, modernity, perspectives* (Рр. 46—60). Lviv: Svitchado [in Ukrainian].
- Zuk, R. (1994). Completeness and culture of architecture. *Memoirs of Shevchenko Scientific Society. The works of commission of art studies* (Vol. CCXXVII, pp. 175—224). Lviv: NTSh [in Ukrainian].
- Taranushchenko, S.A. (1976). *Monumental wooden architecture of Left bank of Ukraine* Kyiv: Budivelnyk [in Ukrainian].
- Taras, Ya. (2015). Sacral wooden architecture of Ukraine (X—XXI cc.). *The Ethnology Notebook*, 1, 16—44 [in Ukrainian].